

A kutatás előzményei és hipotézisei

A kézdivásárhelyi múzeum néprajzosaként, muzeológusaként napi kapcsolatban állok a városban egykor fontos szerepet betöltő céhes mesterségek ránk maradt írott és tárgyi anyagával. Incze László (1928–2007) szerteágazó helytörténeti kutatásai révén ma már sokat tudunk a várossal és az egykor benne működő céhes életről (Incze 2012). Mivel a közismert muzeológus, kutatásai során, többnyire a kézdivásárhelyi céhes kézműves társadalom vizsgálatára összpontosított, a város 19. századi polgári átalakulásáról, valamint annak a helyi társadalomra, kultúrára és életmódra gyakorolt hatásáról nem készült átfogó tanulmány.

Kézdivásárhely sajátos társadalmával, gazdasági és kulturális életével első ízben akkor szembesültem, amikor egyetemi szakdolgozatomat készítettem a várossal összeépült Oroszfalu társadalmáról, annak változásáról. Az ott vezetett polgári anyakönyvek vizsgálata során az körvonalazódott, hogy a várostól keletre fekvő, azzal összeépült, hajdan önálló kis település társadalmá egyáltalán nem sorolható a hagyományos felső-háromszéki falusi társadalmak közé (Dimény 2000, 2002a, 2003a, 2003b). Tehát már bő tíz évvel a kutatás megkezdése előtt azt feltételeztem, hogy Oroszfalu sajátosságait elsősorban Kézdivásárhely tőszomszédsága eredményezte. Voltaképp az akkor megfogalmazott kérdés vizsgálata és megválaszolása késztetett arra, hogy Kézdivásárhely társadalmának alaposabb kutatásába kezdjek. Az eltelt több mint tíz év alatt néhány kérdésre már sikerült megfelelő forrást és választ találnom, de a vizsgálat során újabb és újabb kérdések merültek fel a település urbanizációjával, polgárosodásával és modernizációjával kapcsolatban.

A kutatás során felmerült kérdéseimet öt nagyobb csoportra osztottam, kötetemben pedig rendre ezekre keresem a választ.

1. Első lépésként Kézdivásárhely urbanizációjának alapvető, legfontosabb összetevőit terveztem feltárni. A város 18–19. századi településszerkezetének, adminisztratív és gazdasági szerveződésének, valamint etnikai és felekezeti összetételének elemzésével voltaképp a várossá válás folyamatát akartam dokumentálni és bemutatni. Mivel a vizsgált korszak helyi társadalmának megismerése nélkül hiányos lett volna ez a kutatás, arra kerestem a választ, hogy milyen családok éltek akkor Kézdivásárhelyen, milyen léptékű volt az idegen lakosság városba irányuló migrációja, betelepődése, milyen mértékű volt a helyben élő lakosság belső, társadalmi mobilitása és átrendeződése.

2. Tudatában vagyok annak, hogy a városiasodás nemcsak a településben élő személyek gyors, látványos számbeli gyarapodását jelenti, mivel éppoly fontos az urbánus kultúra, életstratégia, hétköznapi életvezetés, mentalitás folyamatos és szerves megújulása is. Éppen ezért kutatásaim során arra összpontosítottam, hogy minél rész-

letesebben feltárjam, hogy ebben a székely kisvárosban milyen kulturális és oktatási intézmények, egyesületek vállalták fel tudatosan a polgári értékek meghonosítását.

3. Vizsgálódásaim kezdetén azt feltételeztem, hogy a polgári gondolkodás meghonosításában oly jelentős szerepet játszó egyleteket éppen az a réteg hívta életre, mely régóta, huzamosan helyben élt, s világszemléletében, életstratégiájában, mindennapjaiban és életmódjában folyamatosan a polgárosodás társadalmi bázisát alkotta.¹

4. Továbbá azt feltételeztem, hogy a polgári életvitel alapvető hatást gyakorolt a mezőváros épített környezetére is. A hajdani piactéren a 19. század idején impozáns közösségi és családi ingatlanok, látványos bérpaloták épültek, miközben mögöttük, mind a mai napig, nagyrészt földszintes faházak húzódnak meg. Jelenlétük pedig éppen azt kérdőjelezi meg, hogy a város helyi lakosságának túlnyomó része a „békebeli” évtizedekben mind áttért volna a polgári életvitelre és életmódra.

5. Úgy véltem, hogy az új közösségi (egyházi, gazdasági, kulturális, szabadidős, sport) objektumok és családi épületek megjelenése gyökeresen megváltoztatta nemcsak a város térszerkezetét, hanem a helyi közösség térhasználatát is. Azt fogalmaztam meg hipotézisként, hogy miközben a helyi lakosság rendre átalakította a város térszerkezetét, fokozatosan olyan új objektumokat és referenciapontokat alakított ki, melyek egyúttal e szocio-lokális világ folyamatos változásának lenyomatai is. Továbbá megválaszolásra várt az kérdés, hogy a bennük lévő új közösségi helyszínek (különféle üzletek, vendéglők, kávéházak, kocsmák, sétaterek, kulturális és sportlétesítmények stb.) a helyi társadalom térhasználatát, cselekvéseit, hétköznapjait és ünnepeit milyen módon alakították át.²

A fenti kérdésköröknek megfelelően dolgozatomban négy nagyobb fejezetre tagolódik. Elsőként Kézdivásárhely urbanizációjának demográfiai komponenseit vizsgálom, azon belül kiemelten foglalkozom a lakosság számának alakulásával, gyarapodásával, a bevándorlás (betelepedés), az elvándorlás eredményeivel és hatásaival. Alapvető hipotézisem az, hogy a város polgárosodásában nem csak az autochton, céhes hagyományaira büszke kézműves réteg, hanem különösen azok a mozgékonyabb társadalmi csoportok játszottak meghatározó szerepet, amelyek a Székelyföld 1764-es militarizációja után távolabbi, jelentősebb urbánus központokból érkeztek, majd itt tartózkodásuk és betelepedésük során újabb és újabb polgári, városi életmintákat honosítottak meg. Az urbanizációs folyamatban fontos szerepet töltöttek be a helyi oktatási intézmények is, melyeket a mindennapi léthez szükséges ismeretek átadása mellett fokozatosan a polgári értékek terjesztőivé váltak.

Az oktatáshoz szorosan kapcsolódik a művelődési élet. A kötet második fejezetében arra keresem a választ, hogy a polgári egyesületek mikor és hogyan honosodtak meg Kézdivásárhelyen, kik játszottak meghatározó szerepet megalakításukban, működtetésükben és vezetésükben, tevékenységük során pedig milyen alapvető polgári értékeket és életmintákat forgalmaztak, milyen szerepet játszottak azoknak elterjesztésében és meghonosodásában.

A kötet harmadik részében azt vizsgálom, hogy a polgárosodással egyidőben hogyan

¹ A kézdivásárhelyi egyesületi élettel kapcsolatos kutatásaimat 2010–2011 között az MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíjprogram támogatása segítette elő.

² 2011–2012-ben a Bethlen Gábor Alap kutatási támogatásával a Székely Nemzeti Múzeum néprajzi kutatócsoportjának keretében Kézdivásárhely privát és publikus térhasználatát kutattam.

alakult át a mezőváros térszerkezete, annak központi piactere, udvartereinek élete, milyen közintézmények építkeztek a piactéren, annak közelségében, majd a különböző vendéglők, kávéházak, kocsmák, báltermek, sétaterek és sportpályák milyen módon alakították, szolgálták és reprezentálták a város különböző társadalmi csoportjait, rétegeit, azoknak mindennapi és szabadidős tevékenységeit.

Az utolsó fejezetben pedig azt mutatom be, hogy a korabeli fényképek és képeslapok hogyan tükrözik a város térelemeinek változását, valamint az itt élő polgárok mindennapjait és ünnepeit. Úgy vélem, hogy segítségükkel árnyaltabb képet alkothatunk egy székely mezőváros „békebeli” életéről, kifelé forgalmazott képéről, melyek egyúttal kutatásaim egy-egy jellegzetes állomását is tükrözik.

